

Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişinin Nedenleri Üzerine Bir Analiz

An Analysis on the Reasons of the Rise of the Far Right in Europe

ÖZET

Avrupa ve Avrupa Birliği'nin (AB) değerleri, aşırı sağ görüşler karşısında gerçek bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Avrupa'da artan yabancı düşmanlığının/ırkçılığın yükseliş nedenlerini ekonomi, göç/düzensiz göç, AB'nin Doğu genişlemesi, 2008 küresel ekonomik krizi, İslamofobi ve terörizm temelinde incelemeyi amaçlayan bu makalede, Avrupa'da yapılan/yapılacak seçimlerde aşırı sağ görüşlere sahip olmayan partilerin/liderlerin oy kaygısıyla, yabancı düşmanı söylemleri görece kullanma yoluna gitmelerinin, Avrupa'nın ve AB'nin geleceği için sorunlu olduğu saptaması yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Avrupa'da aşırı sağ partiler iktidarda olmasalar bile görüşleri üzerinden dolaylı da olsa iktidarın politikalarını etkileme şansına sahip olmaktadır. Giriş ve sonuç bölümü dışında dört bölümden oluşan bu makaleye, milliyetçilik, ırkçılık, vatanseverlik ve yabancı düşmanlığı üzerine kısa bir kavramsal açıklamayla başlanmıştır. Böylece makalede kullanılan yabancı düşmanlığı ve ırkçılık kavramlarının anlaşılır kılınması hedeflenmiştir. Akabinde, Avrupa'da ekonominin refah devletiyle bağlantısı üzerinden göçmenler ve aşırı sağ ilişkisi tarihsel boyutu da dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Sonrasında, Avrupa'da aşırı sağın yükselişine gerçek bir etki yapan AB'nin Doğu genişlemesi ve 2008 küresel ekonomik krizi, çok yönlü olarak ele alınmıştır. Son olarak, özellikle Arap Baharı sonrasında gerçekleşen düzensiz göç, İslamofobi ve terörizm Avrupa'da aşırı sağın yükselişi üzerinden irdelenmiş ve konu güncelle getirilmiştir. Makale sonuç bölümünde Avrupa'da aşırı sağın yükselişinin nedenleri ve sonuçları üzerine yapılan genel bir değerlendirmeye tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Aşırı Sağ, Yabancı Düşmanlığı, Irkçılık, Ekonomik Kriz.

ABSTRACT

Europe and the values of the European Union (EU) face a real challenge from far-right views. This article aims to examine the reasons for increasing xenophobia/racism in Europe based on the economy, migration/irregular migration, the Eastern expansion of the European Union (EU), the 2008 global economic crisis, Islamophobia, and terrorism. In this article, it has been determined that the use of xenophobic discourses by parties/leaders who do not have far-right views in the elections held/to be held in Europe, out of concern for votes, is problematic for the future of Europe and the EU. In other words, even if far-right parties in Europe are not in power, they have the chance to influence the policies of the government, albeit indirectly, through their views. This article, which consists of four chapters except the introduction and conclusion, starts with a brief conceptual explanation of nationalism, racism, patriotism and xenophobia. Thus, it is aimed to make the words xenophobia and racism used in the article understandable. Subsequently, the relationship between the economy, welfare state, immigrants, and the far right in Europe was evaluated from a historical perspective. Afterwards, the Eastern enlargement of the EU and the 2008 global economic crisis, which had a real impact on the rise of the far right in Europe, were discussed from different aspects. Finally, the study is up-to-date by discussing irregular migration, especially after the Arab Spring, Islamophobia, and terrorism through the rise of the far right in Europe. The article is completed in the conclusion section with a general evaluation of the causes and consequences of the rise of the far right in Europe.

Keywords: European Union, Far Right, Xenophobia, Racism, Economic Crisis.

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler'in (BM) eski Irkçılık Özel Raportörü Achiame'ye göre her ne kadar aşırı sağ partiler Avrupa'da politik başarıya sahip olamamış olsalar da görüşleri hem sağ hem de sol partilerde zemin kazanmaktadır (Dearden, 2018). Diğer bir ifadeyle Avrupa'da aşırı sağ partiler iktidara gelmeseler dahi fikirleri mevcut hükümetlerin düşünsel yapısına ve uygulamalarına fazlasıyla etki etmiş durumdadır. Böylece Avrupa'da aşırı sağın sahip olduğu "sorunlu" düşünce, görelî olarak erken bir dönemde daha geniş kitleler tarafından kabul görmüştür. Avrupa'da aşırı sağ, görünürlüğünü Soğuk Savaş sonrası dönemde arttırdığı gibi AB'nin Doğu genişlemesi (Eastern enlargement of the EU), 2008 küresel ekonomik krizi, terörizm, islamofobi ve Arap Baharı sonrasında yaşanan düzensiz göçün etkisiyle Avrupa siyasetinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

Ekonomik kriz, tıpkı 20. yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da Avrupa'da aşırı sağın güçlü varlığı için hayati bir misyona sahiptir. Diğer bir ifadeyle, aşırı sağın ekonomik kriz ve düşen refah seviyesinden beslendiği söylenebilir. Bu yönüyle aşırı sağ görüşler, ekonominin kötü gittiği dönemlerde ve sahip olunan refahın paylaşılmak istenmemesi sebebiyle etkisini arttırabilmektedir. Özelde Portekiz, İtalya, Yunanistan ve İspanya'nın daha derinden hissettiği 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında, AB içerisinde oluşan tepkinin merkezinde Yunanistan yer almıştır. Krizin ilk dönemlerinde Yunanistan'ın "sorumsuzluğunu" bazı AB üyelerinin üstlenmek istememesi, aşırı sağın istediği ortamı

İbrahim Çağrı Erkul¹

How to Cite This Article

Erkul, İ. Ç. (2024). "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişinin Nedenleri Üzerine Bir Analiz", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(2):235-246. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10897948>

Arrival: 02 January 2024

Published: 30 March 2024

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Osmaniye, Türkiye. ROR ID: <https://ror.org/03h8sa373>

Avrupa’da oluşturmıştır. Böylece Avrupa’da aşırı sağ belki de II. Dünya Savaşı sonrası dönemde hiç olmadığı kadar güç kazanma imkânı bulmuştur. Ayrıca yabancı düşmanlığı ve ırkçılığın AB’nin Doğu genişlemesiyle etkisini arttırma imkânı bulduğu da belirtilmelidir. Bilindiği üzere AB, 2004 ve 2007 yıllarında “görel olarak fakir” Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe kabul etmiştir. Yeni üyelerle birlikte işçi göçünün yaşanacağına ve refahın paylaşılacağına yönelik korku, Avrupa’da aşırı sağın kendisine elverişli bir ortam sağlamasına sebep olmuştur. Düzensiz göç ve terörizmin de Avrupa’da aşırı sağın görüşlerinin fikri anlamda “mayalanmasına” yaptığı etki dikkate alındığında, Avrupa ve AB değerleri aşırı sağ karşısında gerçek bir meydan okumayla karşılaşmıştır.

Avrupa’da aşırı sağın olabildiğince güçlü olduğu bir dönemde, AB üyesi ülkelerin hükümetlerinin de konuya politik sebeplerle daha hassas yaklaşması, aşırı sağın savlarının belirli ölçüde hayata geçmesine sebebiyet vermiştir. Diğer bir ifadeyle, Avrupa’da aşırı sağ partiler iktidara gelemese bile, politikaları mevcut iktidarlar tarafından görece dile getirilmekte ve uygulanmaktadır. Dolayısıyla Avrupa’da aşırı sağ partiler görüşleri üzerinden dolaylı olarak iktidarda kendilerine belirli bir yer bulmaktadırlar.

Avrupa’da aşırı sağın yükselişini çok yönlü olarak incelemeyi amaçlayan bu makale, giriş ve sonuç dışında dört bölümden oluşmaktadır. Makalenin ilk bölümünde birbiriyle karıştırılan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, vatanseverlik ve milliyetçilik kavramsal olarak kısaca ele alınmıştır. Akabinde Avrupa’da ekonomi ve aşırı sağ ilişkisi tarihsel süreci dikkate alacak şekilde incelenmiş ve göçmenlerin aşırı sağın yeniden güç kazanma sürecindeki yerleri ortaya koyulmuştur. Sonrasında AB’nin Doğu genişlemesi ve 2008 küresel ekonomik krizinin Avrupa’da aşırı sağın yükselişine yaptığı etkiye değinilmiştir. Son olarak ise Avrupa için önemli bir sorun olan düzensiz göçün yanında İslamofobi ve terörizmin, aşırı sağı hangi temelde güçlü kıldığı analiz edilmiştir.

IRKÇILIK, YABANCI DÜŞMANLIĞI, VATANSEVERLİK VE MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın ilk bölümünde ırkçılık, milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve vatanseverlik kavramlarına değinmek, makaledeki kelime tercihlerinin anlaşılması adına faydalı olabilir. ırkçılıkla başlanırsa, ırkçılık bir ırkı diğerlerinden ayırıp ona üstünlük atfederek, diğer ırklar üzerinde hegemonya kurmasını meşru kabul eden ideoloji (Demir ve Acar, 1997: 108) olarak tanımlanabilir. Yabancı düşmanlığı ise “dışarıdan gelen” herkese ve her şeye karşı olmak şeklinde ifade edilebilir. Bu yönüyle bir yabancı düşmanı, basitçe yabancıların ülkesinden dışarı atılmasını istemektedir. Diğer bir ifadeyle, Almanların “Türkler dışarı” Fransız Milliyetçi Cephenin ise “*Akdeniz’in öte yakasından gelen yabancı işçiler, göçmenler kulübelerinize geri dönün!*” sloganı ile dile getirdikleri düşüncedir (Güzel, 1995: 20).

Yabancı düşmanlığı, yabancı unsurların topluluktan arındırılması hedefini de taşımaktadır. Çünkü yabancılar zaman içerisinde toplumda sadece ekonomik rakipler olarak görülmekle kalmamış, kültürel bağlamda da toplumsal homojenliğin önünde bir engel şeklinde değerlendirilmeye başlanmışlardır. Daha da kötüsü yabancı düşmanlarının gözünde yabancılar, bir ulusu ahlaki yönden zedeleyen ve biyolojik yönden saflığını bozan unsurlar olarak kabul edilmişlerdir. Bu da yabancıardan ve etnik azınlıklardan onları dışlayarak veya yok ederek toplumların kurtarılması fikrini gündeme getirmiştir (Smith, 2002: 75-76). Yukarıda ifade edilenler dikkate alındığında, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı arasında bir nüans bulunmaktadır (Sundstrom, 2013: 72). Bununla birlikte refah seviyesinin düşmesi, ekonomik, kriz, bunalım veya durgunluk dönemlerinde her ikisinin de ortaya çıkması/güç kazanması Avrupa’daki durumun anlaşılması adına dikkate alınmalıdır.

Vatanseverlik ise yukarıdaki iki kavrama göre farklılaşmaktadır. Hayes’e göre vatanseverlik, en yalın hali ile “ülke sevgisidir” ve tıpkı sevgide olduğu gibi düşkünlük ve duygusal yakınlık onun bir parçasıdır. Buna ek olarak Hayes vatanseverlik ve milliyetçilik arasında bir geçişin mümkün olabileceğini de ileri sürmüştür (Hayes, 2010: 20-21). Bu noktada milliyetçiliğin, millete ve milliyetçiliğe ait değerlere verdiği önemin artmasıyla yoğun bir vatanseverlik olarak tanımlanabileceği fikri de ortaya çıkmaktadır.

Hobsbawm ise milliyetçilik ve devlet yurtseverliğinin birleştirilebilmesinin hükümetlerin lehine olacağını, bu ikisinin birbiriyle uyumsuz olmasının ise kapsayıcılığın ortadan kalkmasıyla sonuçlanarak, devlet milliyetçiliği için istenmeyen bir neticeyi beraberinde getireceğini ileri sürmektedir. O’na göre devlet yurtseverliği bir ülkede yaşayan herkesi kapsarken, devlet dışı milliyetçilik bir devlette yaşayan belirli vatandaşları içereceği için dışlayıcı olacaktır. Bu yönüyle homojen devletlerin Avrupa’da sayıca azlığı dikkate alınır, devlet yurtseverliği ile milliyetçiliğin aynı tabanda buluşturulmasının zorluğu daha rahat görülebilecektir (Hobsbawm, t.y.a: 113-117). Anderson’un da belirttiği gibi uluslar sınırlı olarak hayal edilebilir ve ulusların insanlığın tümü ile örtüşüklerini hayal etmeleri mümkün değildir (Anderson, 1993: 21).

Tek bir milliyetçilik olmadığı gibi tüm milliyetçilikleri açıklama gücüne sahip genel bir kuram da ortaya konulamaz (Özkırımlı, 1999: 262-265). Bu açıdan bakıldığında tek bir milliyetçilik tanımı da yapılamaz. Türk Dil Kurumu’na göre milliyetçilik “*Maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı*” olarak

tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri). Milliyetçiliğe ilişkin bazı diğer tanımlamalara bakıldığında ise “*bir millet oluşturdukları bilincine sahip bireylerin, ülkenin siyasi sınırları içerisinde bağımsız bir siyaset yürütebilme hakkını savunan ve ülkesinin davranışlarını sınırlamaya yönelik her tutuma karşı çıkan bir akım*” (Sönmezoğlu, vd. 1992: 232), “*Milletine ait olan bütün değerlere sahip çıkma, onları koruma ve yüceltme, başka milletleri ve onlara ait değerleri küçük görme esasına dayanan ideoloji*” (Demir ve Acar, 1997: 158), “*Kendilerini birleştiren dil, din, kültür bağlarından dolayı ulusal bir topluluk oluşturmaları bilincine varan ve bağımsız bir devlet kurmak isteyen kimselerin oluşturduğu siyasal hareket*”, “*Bireyin içinden gelen ülkesine karşı gurur ve hüviyetini ifade eden inançlar ve değerlerin bütünüdür*” (Arda, 2003:418). Bu tanımlara ek olarak Calhoun’un milliyetçiliği tanımlama noktasında daha genel bir çerçeve çizmiş olması da önemlidir. O’na göre “*Milliyetçilik yalnızca buhranlar ve aleni çatışmalarda önce çıkan bir şey değildir. O, modern çağın kolektif bilincinin ve son iki yüzyulumıza damgasını vuran devlet yapısının da temelini oluşturur*” (Calhoun, 2009: 3).

Hayes’in milliyetçiliği, ritüelleri olan bir dine benzeten görüşü de konunun anlaşılması adına faydalı olabilir. Hayes’e göre Hıristiyan toplumlar içerisinde çıkan milliyetçilik, milli devlete tıpkı evrensel kiliseye olduğu gibi ölümsüzlük idealini atfetmektedir. Hayes, modern milliyetçiliğin ayininde kullanılan esas “*tapınma nesnesinin*” bayrak olduğunu ve bu noktada bayrağı selamlamayı, yarıya indirmeyi veya bayrak için “*ilahiler okumayı*” evrensel ayin biçimleri olarak görmektedir. Ayrıca milliyetçiliğin kendi kutsal günleri, kendisine ait tapınakları, kutsal yerleri ve ikonları olduğunu belirten Hayes, modern milliyetçiliğin kanlı bir “*din*” olduğunu da ileri sürmüştür. O’nu bu düşünceye iten şey, 20. yüzyılın ilk yarısında ölenlerin, Orta Çağ’da dört yüzyıllık Haçlı seferlerinde ölenlerin sayısından çok daha fazla olmasıdır (Hayes, 2010: 189-197).

Son olarak Gellner, milliyetçiliğin kendinden olanların hatasını daha az görme eğiliminde olmasının siyasi sebepleri olduğunu belirtmiştir. Çünkü O’na göre milliyetçilerin kendilerine muhalefet yürütenlerin hatalarına gösterdikleri hassasiyeti, kendi uluslarına ait kişilerin hatalarına karşı göstermeleri durumunda, milliyetçi hissiyatın siyasi etkinliği de azalacaktır (Gellner, 1992: 21-22). Özetle milliyetçilik aynı ulusa ait insanlara karşı belirgin bir kayırmacılığı da içermektedir. Yukarıda ifade edilen kavramlar üzerinden çalışmada aşırı sağ tanımlamak için kullanılacak kavramlar ırkçılık ve yabancı düşmanlığı olacaktır. Bu bağlamda makalede aşırı sağ da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı yerine kullanılacaktır.

AVRUPA’DA EKONOMİ, GÖÇMENLER VE AŞIRI SAĞ İLİŞKİSİ

Makalenin bu kısmında, modern dönemde Avrupa’da var olan ırkçılığa/yabancı düşmanlığına sebepleriyle birlikte kısaca değinerek başlamak faydalı olacaktır. Elbette I. Dünya Savaşı’nda milliyetçiliğin oynadığı rol Avusturya-Macaristan Arşidükü Franz Ferdinand’ın, 1914 yılında bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesinin çok ötesindeydi. 1929 ekonomik buhranı ise hali hazırda var olan milliyetçi duyguları, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık temelinde toplumsal bir şiddete dönüştürmesi yönüyle farklı bir yere sahip olmuştur.

Hobsbawm’ın belirttiği üzere, New York Borsası’nın 1929’da çökmesinin beraberinde getirdiği krizin yapacağı evrensel etki tahmin edilememiştir. Bu kriz, kapitalist dünya ekonomisinin neredeyse çöküşüyle sonuçlanmıştır. Ekonomik göstergelerdeki her düşüş, diğer alanları da etkileyerek krizin etkisini güçlendirmiş ve böylece dünya ekonomisi kısır bir döngü içine girmiştir

1929’da yaşanan küresel krizin gerçek anlamda etkilediği Almanya’da krizin en kötü döneminde işsizlik yaklaşık olarak %44’tü. Devam eden süreçte, Avrupa’daki işsizliği bir sorun olmaktan çıkararak tek Batılı devletin Nazi Almanya’sı olduğu (Hobsbawm, t.y.b: 118-120) dikkate alırsa, Hitler’e duyulan sevgi ve O’nun uyguladığı ırkçı politikaların halk tarafından kabulü daha iyi anlaşılabilir.

Hitler, “*Mein Kampf*” (Kavgam) isimli kitabında, Viyana’da yaşadığı zor günlerde veya kendi deyimi ile “*ıstırap yıllarında*” ilk olarak Viyana’da yaşayan 200.000 Yahudi’yi, Almanlardan ayırt edemediğini belirtmiştir. Ancak geçen zamanla birlikte Yahudileri Alman milletinin “*kötü şeytani*” olarak tanımlama yoluna gitmiş ve bütün habisliklerin kaynağı olarak Yahudileri sorumlu tutmaya başlamıştır (Hitler, 2002: 80-101). Hitler’in bu kolaycı yaklaşımın beraberinde getirdiği soykırımın içerisinde barındırdığı korkunç uygulamalar, ırkçılığın sebep olabilecekleri üzerine düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

Avrupa’da II. Dünya Savaşı sonrasında, göçmenlere ihtiyaç duyulan yeni bir dönem başlamıştır. Bilindiği üzere Batı Avrupa ülkeleri, 1945’ten sonra yetersiz işgücü sorununu göçe izin vererek ve göçü kolaylaştırarak çözmek istemişlerdir. İşgücüne olan talebin devam etmesi, doğal olarak ülkelere gelen işçilerin bu devletlerde kalıcı olmalarını da beraberinde getirmiştir. Ancak kendilerine olan ihtiyaca rağmen bu göçmenlerin varlıkları dönem dönem Avrupa’da sorun teşkil etmiştir (Miles, 2000: 180-181). Irkçılığın/yabancı düşmanlarının ülkelerindeki işsizliğin temel sebebi olarak göçmenleri görmeleri bunda önemli bir rol oynamıştır.

Göçmen karışıklığına sebep olan bu görüşün, tam olarak doğru olmadığı belirtilmelidir. Oransal anlamda bir değerlendirme yapıldığında, Avrupa'ya gelen yabancıların işsizliği arttırdıkları ileri sürülebilir. Ancak bu durum yerel halkın işine talip olup, onların işlerini ellerinden aldıkları anlamına gelmemektedir. Çünkü göçmenlerin büyük bir çoğunluğu ağır ve fiziksel güç isteyen işlerde ya da kapı bekçiliği, biletçilik ve mevsimlik tarım işlerinde çalışmaktadır. Göçmenlerin istihdam alanlarına yönelik bu hususu kamuoyunun yeterince yansıtmadığının da altı çizilmelidir (Taş, 1999: 31-64). Buradan hareketle Avrupa'da gençliğin² toplumsal sorumluluk üstlenmekten uzak bir yapıya sahip oldukları düşünüldüğünde (Canbolat, 2014: 323), yabancıların çalıştıkları zorlu ve düşük ücretli işlerde çalışma ihtimalleri azalmaktadır.

Ghosh'un bu konuyu İtalya örneğinde açıklarken kullandığı "3D" kavramsallaştırması önemlidir. Ghosh, İtalya'da göçmenlerin ağırlıklı olarak "3D" olarak adlandırılan (dirty, difficult or dangerous) kirli, zor veya tehlikeli işlerde çalıştıklarını belirtmiştir.³ Ghosh ayrıca 1980'lerin sonlarında göçmen sayısında yaşanan radikal yükseliş öncesinde, İtalya'da göçmenlere karşı toleranslı bir tutumun takınıldığını ancak göçlerdeki artışla birlikte konunun politikleştiğini ifade etmiştir (Ghosh, 2011, 184-186.). Bu saptamayı da dikkate alarak şu husus rahatlıkla söylenebilir ki göçmen sayısında yaşanan artış, gelecek olan muhtemel göçmenler için de olumsuz bir algıyı ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Avrupalıların zihninde, gelecek göçmenler "yoksul işçiler" şeklinde belirlemekte ve bu yönüyle hiç görmedikleri insanlara/gruplara karşı bir önyargı oluşmaktadır (Zanotti, 1993: 173). Diğer taraftan Avrupa'daki göçmenlerin yüksek düzeyde sömürülmesi ve göçmenlerin bu sömürüye karşı çıkma yönündeki çabası, göçmen karşıtı düşünce ve uygulamaların teşvik edilmesine de neden olmaktadır (Lawrence, 2005: 330-331).

Örneğin Almanya'da 90'lı yılların başında yapılan bir anket, Doğu ve Batı Alman halkının⁴ %70'e yakınının, yabancı işçilerin yılda yalnız birkaç ay göç edip çalışmasının ardından ülkelerine gönderilmesi gerektiğini düşündüğünü ortaya koymuştur (Clark ve Legge, 1997: 906). Diğer bir ifadeyle, Avrupa'nın kendi halkının çalışmak istemediği işler için iş gücüne ihtiyacı bulunmaktaydı. Ancak gelecek olan göçmenler, çalıştıkları ülkelerde kalıcı olmamalı ve sosyal haklardan yararlanmamalıydı. Bu noktada Almanya'ya giden ilk Türk işçilerin de geçici olarak düşünüldüğü belirtilmelidir (Canbolat, 2009: 249-277).

Birkaç ay çalışıp ülkesine geri dönmeyen göçmenlere, Avrupalı ülkelerin bazı sosyal haklardan faydalanma imkanını vermesi neticesinde göçmenler, ekonomik gerileme veya durgunluk dönemlerinde refah devleti üzerindeki "yük" olarak görülmüşlerdir. Göçmenlerin "yük" olarak görülmesi konusu aşırı sağ partilerce ekonomik gerilemenin sözü konusu olmadığı dönemlerde de kullanılmış ve "refah devleti şovenizmini" oluşturmuştur (Noi, 2007: 115). Avrupa'da refah devleti ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye yönelik olarak değinilmesi gereken bir başka konu, Avrupalıların refah devletine ne kadar çok alıştığına ilişkindir.

Avrupa'da refah devleti anlayışı II. Dünya Savaşı'ndan sonra kuvvetlenmiş olsa da bu anlayışın ortaya çıkışı daha eskilere dayanmaktadır. Öyle ki Almanya'da Şansölye Bismarck, 1884 yılında sanayide kaza sigortası ve 1889'da yaşlı ve sakatlar için emeklilik sigortası gibi uygulamalarını yürürlüğe sokmuştur. İsveç, Danimarka ve Norveç'in de kendi vatandaşları lehine Almanya'nın bu uygulamalarını takip ettikleri belirtilmelidir. Bu ülkeleri 1905 yılında ülke çapında bir işsizlik sigortasını (isteğe bağlı) uygulayan Fransa ile 1911'de işçiler, işverenler ve devletin birlikte katkı yaptığı zorunlu ulusal yardımı uygulamaya sokan Britanya takip etmiştir. Böylece refah devleti anlayışına birtakım yenilikler de gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden toparlanma sürecine giren Avrupa'da sosyal güvenlik harcamaları, I. Dünya Savaşı sonrasında nazaran önemli ölçüde artmıştır. Örneğin bu alanda Batı Avrupa'da 1930'dan 1957'ye kadar on katlık bir artışın meydana geldiği belirtilmelidir. Daha özel olarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki on yılda Batı Avrupa genelinde dört kat artan harcamalarla birlikte, ülkeler gayri safi milli hâsıllarının %40 ila %50'sini sosyal hizmetlere kullanmaya başlamışlardır (Berend, 2011: 300-307). Kısaca refah devletinin getirdiği güvence ve rahatlığa göreli olarak erken tarihlerde alışan Avrupalılar, sahip oldukları olanakları yabancıların sosyal devlet sistemine getirecekleri yük nedeni ile kaybetmek istememektedirler.

Buradan hareketle göçmenler üzerinde yapılacak toptancı bir yaklaşımın yanlış olacağı Almanya örneği üzerinden açıklanabilir. Avrupa'daki tüm göçmenlerin sadece o ülkelerde düşük vasıflı işlerde çalışmadıkları veya sosyal devlet üzerinde yük olmadıkları rahatlıkla söylenebilir. Almanya'daki Türkler örneğinden hareket edilirse, Almanya'daki Türklerin gerek faaliyet gösterdikleri iş alanları, gerekse yaptıkları ciro, yatırım ve istihdam ettikleri kişi sayısı dikkate alındığında, Alman ekonomisi için büyük önem taşıdıkları görülecektir (Canbolat, 2009: 271-272).

² Britanya'da yapılan bir anket, Avrupa'daki sağ parti ve hareketlerde yer alanların üçte ikisinin 30 yaşından daha genç olanlardan oluştuğunu ortaya koymuştur (Lifland, 2013: 10).

³ AB vatandaşların büyük çoğunluğunun da bu yönde bir düşünceye sahip oldukları belirtilebilir. Eurobarometer'in 2018'de yayınlanan raporunda, AB vatandaşlarının %72'sinin ülkelerinde işçi bulma noktasında zorluk çeken alanların göçmenlerin yardımıyla doldurulduğu yönünde bir görüşe sahip oldukları görülmektedir (The European Commission, 2018: 70).

⁴ Birleşme öncesi sınırlar dikkate alınarak.

Ekim 2017’de yapılan bir anket çalışması, AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının %56’sı göçmenleri refah sistemi üzerinde bir yük olarak gördüğünü, %39’unun ise göçmenlerin ülkelerindeki işçilerin işlerini ellerinden aldığına inandıklarını ortaya koymuştur (The European Commission, 2018: 71). Oranların yüksekliği dikkate alındığında, yukarıda ifade edilmeye çalışılan husus daha rahat anlaşılacaktır. Avrupa’da sosyal devlet üzerinde oluşan ağır yük ve refah devleti uygulamalarının sürdürülebilirliği yönündeki karamsarlık, aşırı sağın elini güçlendirmektedir. Buna ek olarak Avrupa’daki yabancıların doğurganlık oranlarının yerli halka göre fazla olması da halkın yaşadığı tedirginliğin önemli bir nedeni olarak kabul edilebilir.

1990’lı yıllarda⁵ Almanya’da seçim kampanyalarında kullanılan göçmenlerin ülkeye girişleri, barınmaları, sınır dışı edilmeleri ve güvenliğe ilişkin konular, o dönemde aşırı sağın başarısı için önemli olmuştur (Karapın, 1998: 53). Ayrıca Avrupa’nın ırkçılık temelinde yaşadığı sorun, Avrupa’nın toplumsal olarak daha kapalı hale gelmesiyle ilişkilidir ve bu durum ırkçılığın gelişebilmesi için uygun ortamın oluşmasına da sebebiyet vermektedir (Lenaghan ve Wanselben, 2004: 7-8).

Diğer taraftan 90’lı yıllarda Almanya’da iltica sorununun aşırı sağ partilerce iyi değerlendirilmesi ve aşırı sağın şiddet eylemlerindeki artış, aşırı sağ için sadece olumlu bir etkide bulunmamıştır. Almanya’nın Nasyonal Sosyalist ve faşist geçmişinin yükü ve buna ek olarak Almanya’nın kültürel tarihi, aşırı sağın yükselişiyle birlikte düşünüldüğünde, aynı zamanda bu partileri siyaseten sınırlayan bir husus olarak da değerlendirilebilir (Minkenberg, 1998: 19). Almanya’da bugün ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı gösterilen tepki de bu bağlamda düşünülebilir.

1993 yılında Jean-Marie Le Pen’in,⁶ Milliyet Gazetesi için Ahmet Sever ile yaptığı bir söyleşide “İrkçi mısınız?” Sorusuna verdiği yanıt, Avrupa’da aşırı sağın zihin yapısının anlaşılması adına önemlidir:

“Hayır ben ırkçı ve yabancı düşmanı değilim. Sadece kendi kimliğimizi korumak istiyorum. Ben kızımı kuzenimden, kuzenimi komşumdan daha çok seviyorum. Ama komşuma düşman değilim. Yani yabancılara düşman değilim ama benimkileri tercih ediyorum”

Le Pen, bu çıkışının ardından aile birleşmesi yoluyla da olsa Fransa sınırlarının yabancılara tamamıyla kapatılmasını⁷ ve ülkedeki işsiz yabancıları geri göndermesi gerektiğini savunmuştur. Le Pen ayrıca “Türkiye’nin kendi içinde çözemediği sorunların faturasını ödemeye mecbur muyuz?” Sorusuyla, Türkiye karşıtlığını da ortaya koymaya çalışmıştır. Möln ve Solingen’de Türklerin diri diri yakılmasının sorulması üzerine Le Pen’in “Evet ama bu olaylar tek tük ve sınırlı. Abartmamak gerekir” şeklindeki cevabı (Milliyet, 1993: 19), O’nun özelinde aşırı sağın düşünce yapısını ortaya koymaya yeterlidir.

Peki ülkedeki yabacılar ne zaman yerli halk için bir tehdit haline dönüşebilir. Gellner bu soruya cevap aramış ve bir ülkedeki yabancı oranının sorun teşkil edip etmeyeceğinin, ilgili ülkedeki koşullara bağlı olarak değişeceği sonucuna ulaşmıştır:

“...Yabancı sayısının hangi yüzde oranının altında kaldığında yabancının iyi niyetle hoşgörüleceğini veya onu aştığında saldırganlaşacağını ve dolayısıyla güvenliğini ve yaşamını tehlikeye atacağını gösterecek kutsal bir rakam mevcut değildir. Kuşkusuz bu rakam koşullara bağlı olarak değişecektir...” (Gellner, 1992: 22).

Özetle demografik anlamda önde olan hegemonik topluluğun, hegemonyasını devam ettirmesi için etnik çoğunluğa sahip olması hayati bir önem taşımaktadır (Yuval-Davis, 2003: 68). Ancak bu noktada Avrupa’nın doğurganlık oranındaki azalma ve nüfusunun yaşlanması dikkate alındığında, Avrupa’da aşırı sağın endişesi anlaşılacaktır.

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DOĞU GENİŞLEMESİ VE 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİNİN AVRUPA’DA AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİNE ETKİSİ

Dogan’a göre Sovyetler Birliği’nin dağılması, Avrupa entegrasyonunda ilerlemeyi, milliyetçilikte ise benzersiz bir düşüşü beraberinde getirmiştir (Dogan, 1994: 302). Fakat bu görüşün tamamıyla doğru olmadığı rahatlıkla belirtilebilir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa entegrasyonunda çeşitli alanlarda bir artış gözlenirse de (Canbolat,

⁵ Zamansal anlamda biraz daha geriye gidildiğinde 1980’ler ve 1990’da Avrupa’da aşırı sağın kendini görünür kıldığı rahatlıkla ileri sürülebilir. Örneğin Avusturya’da aşırı sağcı Özgürlük Partisi, ulusal genel seçimlerde 1983’te %5, 1986’da %9,7, 1990’da ise %16,6 oy almıştır. Fransa’da Ulusal Cephe 1981’de ancak %0,2 oy almışken, 1986’da %9,8 ve 1988’de %9,8 oranında oy alma başarısını göstermiştir. Almanya’da ise oy oranı yüksek olmasa da orandaki artış, aşırı sağın “uyanişımı” ortaya koymak adına önemli bulunabilir. Almanya’da Ulusal Demokratik Parti ve Cumhuriyetçiler 1983’te %0,2, 1987’de %0,6 ve 1990’da %2,6 oranında oy almışlardır. Oransal anlamda benzer bir yükseliş, Hollanda için de söz konusu olmuştur. Merkez Parti, Hollanda seçimlerinde 1981’de %0,1, 1982’de %0,8, 1986’da %0,5, 1989’da %0,9 oranında oy almıştır (Jackman ve Volpert, 1996: 519-521).

⁶ Bugün Ulusal Cephe’nin başkanlığını yürüten Marine Le Pen’in babası Jean-Marie Le Pen, yalnızca Fransa için değil tüm Avrupa için aşırı sağın önemli isimlerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Avrupa Parlamentosu’nda ortak nokta bulma noktasında başarısız olan aşırı sağ/milliyetçi sağ partilerini 1984-1989’da bir araya getirmeyi başarmış olması, Jean-Marie Le Pen’in önemini ortaya koymaktadır (Minkenberg, 2007: 50).

⁷ Le Pen, 1995 yılında gerçekleşen Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimleri kampanyasında seçmenlere, Avrupalı olmayan göçmenlerin ülkelerine gönderilmesi, istihdamda yabancılara karşı Fransızlara öncelik verilmesi, ölüm cezasının geri getirilmesi, Schengen Sözleşmesi’nin ve Maastricht Antlaşması’nın geri alınması, Fransız sınır kontrollerinin eski haline getirilmesi ve son olarak AB Mevzuatı’ndan Fransa’yı çıkarma yönünde vaatlerde bulunmuştur. (Shields, 1995: 24).

2023: 134) milliyetçiliğin benzersiz bir biçimde düşüşe geçtiğini iddia etmek mümkün değildir. Örneğin Euro Barometer'in 1994 yılında AB'de yabancı düşmanlığını konu alan bir anketine göre Belçika'da kendisini yüksek derecede yabancı düşmanı olarak görenlerin oranının %50'nin üzerinde olduğu (De Master ve Le Roy, 2000: 429) dikkate alınır bu husus daha iyi anlaşılabilir.

AB'nin 15 üyeye sahip olduğu 1997'de⁸ yapılan bir anket çalışmasında ise ülkelerindeki azınlık gruplarının limitlerine ulaştığını ve azınlık gruplara mensup daha fazla insanın problemlere neden olacağını düşünenlerin oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Bu şekilde düşünenler Birleşik Krallık'ta %85, Belçika'da %82, Almanya'da %79, Avusturya'da %70, Fransa'da %69, AB'nin genel ortalamasında ise %65'ti. (Eurobarometer, 1997: 7). Henüz en büyük genişleme dalgasını yaşamamış AB için bu oranların çok yüksek olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

2004 yılında Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Çekya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni üyeliğe kabul eden AB en büyük genişlemesini yaşamıştır. Aşırı sağ partilere göre AB'nin Doğu genişlemesinde ortaya çıkan zaafılar temel olarak hem yeni üyelerden gelecek işçi ve göçmenlerin durumunu, hem de bu üyelerin AB'nin ekonomisine olumsuz etkide bulunacağı savı üzerine kurulmuştur. Bu savlar Avrupa'da aşırı sağın kendisine alan bulmasında önemli bir yere sahip olmuştur. AB'nin Doğu genişlemesi sonrasında görece olarak bir refah kaybı yaşandığı dikkate alınır, bu kaybın Avrupa'da aşırı sağın yeniden yükselişe geçmeden önce yaşadığı "mayalanma" sürecine hızlandırıcı bir etkide bulunduğu ileri sürülebilir.

Görece olarak yoksul olan Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye girmesinin yarattığı endişe yalnızca üye ülkelerle sınırlı kalmamıştır. Tassinari'nin belirttiği gibi bu genişlemenin yarattığı korkunun ilk "kurbanları" kaçınılmaz olarak AB üyeliği için "sırada bekleyen" ülkeler olmuştur (Tassinari, 2011: 18). AB'nin sınırlarının genişlemesinin, gücünün ve etkisinin azalmasına sebep olacağına ilişkin düşünce, AB'nin genişlemesine karşı çıkışı 2004 sonrası dönemde kuvvetlenmiştir. Bu yönüyle 2004 sonrasında yaşanan ilk genişlemenin 2007'de Bulgaristan ve Romanya ile devam etmesi Avrupa'da aşırı sağın yükselişi için diğer bir basamak olarak değerlendirilebilir.

Gelişmiş AB ülkeleri Doğu genişlemesinden ekonomik anlamda olumsuz etkilenirken, yeni üyelerin üyelikten faydalanarak ekonomik durumlarını iyileştirdikleri görülmüştür. Çekya'da ulusal yoksulluk riski altında olanların oranı 2005 ve 2008 arasında düzenli olarak 10.4'ten 9.1'e inmiştir. Benzer şekilde bu oran Polonya'da 20.6'dan 16.9'a gerilerken, Almanya'da 12.3'ten 15.3'e, Finlandiya'da 11.7'den 13.6'ya (Atkinson ve Marlier, 2010: 119) çıkmıştır. Bu dönemde refahın paylaşılması hususunda eski AB ülkeleri aleyhinde çıkan tablonun, gelişmiş AB üyelerindeki aşırı sağ grupları rahatsız ettiği rahatlıkla söylenebilir.

2008 küresel ekonomik krizinin yukarıdaki tabloyu görece olarak değiştirdiği belirtilmelidir. Çünkü AB'nin gelişmekte olan yeni üyeleri de küresel ekonomik krizden olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Macaristan⁹ bu noktada hem ücretler, hem de işsizlik temelinde olumsuz etkilenen ülkelere iyi bir örnek olabilir (Becker, 2010: 32). Ekonomik olarak krizden kötü etkilenen Macaristan'da, halkın sahip olunan refahı paylaşmak istemediği ileri sürülebilir. Macar gazeteci Petra László'nun ülkesine girmeye çalışan Suriyeli mülteciye (kucağında bir çocuk taşıyan) çelme taktığı görüntüler hatırlanırsa, bu ülkede refahın paylaşılmak istenmediğine ilişkin tespit daha iyi anlaşılacaktır.

2009'da ise 27 üyeli AB'ye 1,6 milyonu İspanya'da, 0,6 milyonu Birleşik Krallık'ta, yarım milyonu ise Fransa'da olmak üzere toplam 4,7 milyon işsiz eklenmiştir. İşsizlikteki bu artışın AB için rekor düzeyde olduğu belirtilebilir (Eurostat, 2011: 105). Peki, Avrupa'nın içinde bulunduğu bu ekonomik dar boğazın sebebi görece "fakir" Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik geri kalmışlığı mıdır?

2004'teki büyük genişlemeden sonra 15 eski AB üyesinde aşırı sağ grupların korkuları, Avrupa'nın "Polonyalı muslukçu" tarafından işgale uğrayacağı senaryosu üzerine kurulmuştu. AB geneline bakıldığında bu senaryonun korkulan ölçülerde gerçekleşmediği görülmüştür. Birleşik Krallık için ise bahsi geçen senaryonun belirgin bir oranda gerçekleştiği söylenebilir. Ancak 2008'de ABD'de başlayıp tüm dünyaya yayılan ekonomik krizin özellikle 2009'dan sonra AB'de hissedilmeye başlanması, durumu değiştirmiştir. Sebeplerinden bağımsız olarak küresel ekonomik krizin AB'de ekonomik durumu daha da kötüleştirilmesi, aşırı sağ gruplar için elverişli bir zemin sağlamıştır.

Konuya Birleşik Krallık açısından bakıldığında AB'nin Doğu genişlemesi Tony Blair'in başbakanlığı döneminde gerçekleşmiş ve Blair AB'nin Doğu genişlemesini güvenlik temelinde desteklemiştir. Aynı zamanda Blair genişlemenin beraberinde getirebileceği göçü kabul etmiş olsa da göçün sebep olabileceği sorunları yeterince ciddiye almamıştır. Blair'in lideri olduğu İşçi Partisi'nin göç konusundaki rahat tutumu Birleşik Krallık'ın hem AB

⁸ Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya, İsveç.
⁹ Macaristan'ın ülkesine göçmen kabulü noktasında isteksiz bir politika izlediği söylenebilir. Macaristan Başbakanı Viktor Orban'ın ülkesinin "çok renkli" olmasını istemediğinin altı çizilmelidir. Ayrıca Orban'ın göçmenlerin yeniden yerleştirilerek, yükün AB içerisinde bölünmesine yönelik planı reddettiği de belirtilmelidir (Miles, 2018).

içerisinden, hem de AB dışından aldığı göçün artmasına sebebiyet vermiştir. Göçün artmasının pratikteki en önemli sonucu ise bir aşırı sağ parti olan UKIP'in (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi) gücünü ve etkisini arttırmasıdır. Blair döneminde önemli bir sorun haline gelen göç konusu Blair sonrasında da kamuoyunda rahatsızlık yaratmaya devam etmiştir. Böylece Birleşik Krallık'ı Brexit sürecine götüren hususların başında gelen göç, ülkenin en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir (Erkul, 2021: 78-80). 2010'da Muhafazakâr Parti lideri olarak başbakan olan David Cameron göç ve özellikle Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçe karşı sert bir politika izlemeye başlamıştır. Brexit Referandumu öncesinde göç karşıtı politikalarını daha net bir biçimde dile getirmesi/uygulaması Cameron tarafından aşırı sağa kayan oyları yeniden kazanmanın bir yolu olarak görülmüştür (Erkul, 2021: 101-107). Kısaca göç Birleşik Krallık'ta önce aşırı sağı görünür ve güçlü kılmış akabinde ise aşırı sağa kayan oyları geri döndürmek için Muhafazakâr Parti'nin söylemlerini sertleştirmesine sebebiyet vermiştir. Göç ve sınır güvenliği konuları bir arada düşünüldüğünde ise Brexit Referandumu'nun önemli birer güdüleyici sebebi olmuşlardır.

AB ve ekonomik kriz konusuna değinerek bu bölümü sonlandırmak gerekirse krize giren Portekiz, İtalya, Yunanistan ve İspanya'yı nitelemek için kullanılan PIGS¹⁰ (domuzlar) kavramı üzerinde Almanya'da hükümetin ve yazılı basının ilk dönemde popülist olmaktan uzak bir tavır takındığı söylenebilir. Ancak AB nezdinde süren uzun müzakereler ve PIGS ülkelerinin hızlı ve sert bir çözüme karşı isteksiz oluşları neticesinde, yazılı basın ve Alman Hükümeti arasında düşünsel temelde bir ayrılık ortaya çıkmıştır. Krizdeki ülkelerin isteksiz tutumu nedeniyle yazılı basın popülizmin sesi haline gelerek, PIGS ülkelerine karşı daha sert bir tutum takınma yoluna gitmiştir (Kutter, 2014: 449). Avrupa'da aşırı sağın krizlerin beraberinde getirdiği toplumsal öfkeyi yönlendirme noktasındaki etkinliği (Uzunçayır, 2021: 183) dikkate alındığında, aşırı sağın geniş kitlelere erişmesini sağlayabilecek kriz ortamlarını niçin önemsedici anlaşılabilir.

DÜZENSİZ GÖÇ, İSLAMOFOBİ VE TERÖRİZMİN AVRUPA'DA AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİNE ETKİSİ

Çalışmanın giriş bölümünde, Arap Baharı sonrasında Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan istikrarsızlık neticesinde Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı düzensiz göç dalgasının aşırı sağın yükselişinde etkili olduğuna değinilmişti. Karolewski ve Benedikter'in belirttiği üzere 2011 sonrası dönemde Suriye, Irak ve Libya'da yaşanan iç savaşların yanında birçok Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkesinde ortaya çıkan ayaklanmaların oluşturduğu göç, nihai olarak AB için 2015'te endişeye sebebiyet vermeye başlamıştır (Karolewski ve Benedikter, 2017: 295).

2015'te AB'ye 3,8 milyon göçmenin geldiği ve bu göçmenlerin 1,8 milyonunun düzensiz göçmen olduğu dikkate alınırsa, 2015'te AB'de oluşan endişe anlaşılabilir. 2022 yılında da AB yaklaşık 3,8 milyon göçmen kabul etmesine rağmen, bu göçmenlerin yalnızca 330 bininin düzensiz göçmenlerden oluştuğu belirtilmelidir. (The European Commission, t.y.). Düzensiz göçmen sayısındaki bu düşüş, AB'nin sınırlarını düzensiz göçe karşı koruma çabasında görece başarılı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Rusya'nın 2022'de Ukrayna'ya yönelik başlattığı saldırılarından sonra Avrupa'nın milyonlarca Ukraynalıyı geçici koruma statüsü kapsamında kabul ettiği ve bunun da Avrupa'da aşırı sağın daha fazla destek bulmasına etki ettiği açıktır.

Elbette düzensiz göç tüm Avrupa ülkelerini aynı ölçüde endişeye sevk etmemiştir. İtalya bu saptamayı açıklamak için iyi bir örnek olabilir. Genel olarak bakıldığında İtalya hem yönetsel, hem de ekonomik istikrar noktasında AB konusunda fazlasıyla hevesli bir görüntü verirken, göç temelinde AB'ye kuşkuyla bakan bir ülke haline gelmiştir. Avrupa'ya yapılan düzensiz göçlerde bir geçiş ülkesi olarak görülen İtalya, yüzbinlerce göçmeni kıyılarında karşılamak durumunda kalmış ve bu göçmenler birtakım AB prosedürlerini yerine getirmeleri gerektiğinden, İtalya'da sıkışıp kalmışlardır. İşte bu noktada göç sorunu tüm Avrupa'ya ait olmasına rağmen, birçok İtalyan "yükü" yalnız "omuzladıklarını" düşünmektedir (Adler, 2018). Bu da İtalya'da AB karşıtlığının önemli sebeplerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Konuya Almanya özelinde bakılırsa, Rommel'in belirttiği üzere mültecilerin sebep olduğu sorunlar belirli bir süre sonra ekonomik temelden çıkarak "Alman değerleri" ve "çekirdek kültüre" kaymıştır. Diğer bir ifadeyle göçmenlerden gelen tehdit yalnızca ekonomik değil toplumsal ve kültürel olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır (Rommel, 2017: 137). Kültürel konuların ön plana çıkması Avrupa'ya yaşanan düzensiz göçün önemli sonuçlarından biri haline gelmiştir.

Hagtvet, bugün sağ kanatta olan partilerin yayımlacı bir dış politikaya sahip olmak dışında, 1920'lerde ve 1930'larda İtalya ve Almanya'da çıkan faşist hareketlerle benzerlik gösterdiğini belirtmiştir. O'na göre popülist ve vatansever bir doğaya sahip olmak, otoriter/baskıcı bir tutum takınmak, kendi milletlerinin üstünlüğünü savunmak ve zayıf aktörlerin üzerinde kurulan baskıyı haklı görmek bu benzerlikler arasındadır (Hagtvet, 1994: 244). Yukarıdaki düşünce Almanya örneğinde değerlendirildiğinde Hagtvet'in haklı olduğu söylenebilir. Çünkü Nazi Almanyası

¹⁰ Bu kavram literatürde PIGS olarak da kullanılmakta ve Portugal, Italy, Ireland, Greece ve Spain'in İngilizce isimlerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

“lebensraum” ile genişlemek ve ırkçı politikalarını bu geniş coğrafyada uygulamak isterken, bugün Alman ırkçılar genişlemek yerine kendi sınırları içerisinde homojen (göçmensiz) bir şekilde yaşamak istemektedirler. Avrupa’da homojen bir toplum hedefi elbette salt olarak ırk ve kültür temelinde değerlendirilmemelidir. İrkçuların/yabancı düşmanlarının özellikle dinsel yönden toplumlarının homojen olunmasını önemsedikleri de belirtilmelidir. Bu noktada Avrupa’da İslam ve İslamofobi’ye değinmek elzemdir.

2000’li yılların, Avrupa’da İslam karşıtlığı noktasında iyi başlamadığı söylenebilir. 2001’deki 11 Eylül Saldırıları, 2004’te Fransa’da dini sembollerin okullarda yasaklanması, aynı yıl Hollandalı film yapımcısı Theo van Gogh’un Hollandalı bir Müslüman tarafından öldürülmesi, yine 2004 yılında El Kaide’nin Madrid’deki tren istasyonuna gerçekleştirdiği terör saldırısı, konunun farklı zamanlarda yeniden gündeme gelmesine sebep olduğu için hem eylemlerin siyasi sonuçlarını, hem de İslam’ı tartışmaların merkezine oturtmuştur (Adamick, 2010: 310). Ayrıca Avrupa’da aşırı sağın İslam’a odaklanması, ülkelerdeki Müslüman nüfusun oranlarıyla da ilişkilidir. Fransa ve Ulusal Cephe’nin İslam karşıtı tutumu bu noktada aşırı sağın düşünce yapısını ortaya koyabilmek adına iyi örnek olarak sunulmaktadır (Lifland, 2013: 10).

Başörtüsü de Avrupa’da İslam ve dolaylı olarak yabancı düşmanlığı temelinde değinilmesi gereken bir diğer konu olarak ön plana çıkmaktadır. Fransa’da bu konu laiklik, tek kültürlülük ve kadın özgürlüğü temelinde ele aldığı gibi başörtüsüne güvenlik bağlamında da bir karşı çıkışın olduğu görülmüştür. Şöyle ki peçeyi de dahil ederek konuya güvenlik temelinde bakanlar, teröristlerin saldırıyı peçeyle gerçekleştirebileceği veya saldırıdan sonra kaçma girişimlerinde peçenin kullanılabilmesi gerekçesini öne sürmüşlerdir. Gerekçesi ne olursa olsun başörtüsü tartışması etrafında şekillenen pozisyonlar, durumu daha da karışık hale getirerek Avrupa’nın toplumsal yapısını etkilemiştir (Noor, 2007: 42). İslam’a dair belirtilmesi gereken bir diğer sembol konu, minarelerdir. İsviçre’nin 2009 yılında referandumla aldığı minare yasağı kararı sorunu farklı bir noktaya taşımıştır. Referandumda %57’den fazla bir oranda minarelere hayır oyu çıkmıştır. Ülkedeki kiliselerin minareleri için geçerli olmayan bu karar, İslam’a karşı artan hoşgörüsüzlüğü gösterdiği gibi, dinsel özgürlüklerin tehdit altında olduğunu da ortaya koymuştur. Küresel sorun ve anlaşmazlıklara karşı tarafsızlığıyla bilinen İsviçre’nin (Mazari, 2010: 99) dahi böyle bir sorunla gündeme gelebiliyor olması düşündürücüdür.

Güncel anlamda düzensiz göçün yanında belirtilebilecek en önemli hususlardan biri de kuşkusuz DEAŞ’ın da etkisiyle, yeniden yükselişe geçen İslam düşmanlığıdır. DEAŞ’ın Avrupa’da gerçekleştirdiği terör eylemlerinin oluşturduğu korku ve nefretin yanında, birçok AB vatandaşının DEAŞ’a katılmak için Irak ve Suriye’ye gitmesi dikkatleri toplumsal olarak da bu konu üzerine çekmiştir. Bunun dışında DEAŞ’ın terör eylemleri, Avrupalıların mültecilere yönelik düşüncelerini de sorunlu hale getirmiştir.

Quinn’in belirttiği üzere zorunlu göçün zorlu ve karmaşık bir konu olması, Avrupalıların göç eden yabancıların barış için mi, yoksa kendilerine zarar vermek için mi geldiği konusunda yaşadıkları zihin karışıklığıyla ilgilidir. Avrupalıların zihni anlamda yaşadıkları bu karışıklıkta, Avrupa’da gerçekleştirilen terör eylemlerinin büyük bir yeri bulunmaktadır (Quinn, 2016: 275). Ayrıca sığınmacıların kendi ülkelerinde zulme uğradıklarının gerçeği yansıtmadığı ve sığınmacıların yersiz bir cömertliğin fırsatçı istismarcıları oldukları şeklindeki popülist söylem (Brell, Dustmann ve Preston, 2020: 117) de Avrupalıların düşünce yapısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Terörizm bağlamında bir diğer konuya daha değinerek bu bölüm sonlandırılırsa, aşırı sağ görüşlere sahip olanlar elbette yalnızca bir söylem üzerinden düşüncelerini hayata geçirmeye çalışmıyorlar. Düşüncelerini terör ve şiddet eylemleri üzerinden de hayata geçirme çabasını harcıyorlar. Koehler’in belirttiği gibi Avrupa’da medya aşırı sağın şiddet eylemlerine yeterince ilgi göstermemektedir. Medyanın aşırı sağcı grupların terör saldırıları ve yabancılara yönelik gerçekleştirdikleri şiddet eylemlerinin münferit eylemler olarak değerlendirilerek (Koehler, 2016) önemsizleştirilmesi, Avrupa’nın geleceği için önemli bir diğer sorun olarak kabul edilmelidir.

SONUÇ

AB değerlerinin korunması noktasında, sorumluluk üstlenebilecek Almanya ve Fransa’da aşırı sağın güçlenmesi, AB’nin geleceği için de ciddi bir tedirginlik yaratmaktadır. Mevcut hükümetlerin seçimlerde sayıları artan aşırı sağ seçmenin oylarını kendilerine çekmek için normalin dışında söylemler ve uygulamalara yönelmiş olmaları da durumu kötüleştirmektedir. Avrupa’da yapılacak seçimlerde aşırı sağ görüşlere sahip olmayan partilerin oy kaygısıyla yabancı düşmanı söylemleri görece kullanma yoluna gitmeleri, Avrupa’nın geleceği için sorunludur.

Makalenin ilk bölümünde yapılan tanımlar dikkate alındığında, bugün Avrupa’da özellikle göçmenler ile ilişkili konularda aşırı sağ eğilimin neden olduğu açık bir ırkçılık ve yabancı düşmanlığı söz konusudur. AB’nin Doğu genişlemesi, 2008 küresel ekonomik krizi, düzensiz göç ve terörizmin etkisiyle, Avrupa siyasetinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelen ırkçılık ve yabancı düşmanlığının, önümüzdeki süreçte artan oranlarda Avrupa gündeminde kalması sürpriz olmayacaktır. Ayrıca Avrupa’da aşırı sağın kazandığı güç, ırkçılığı/yabancı

düşmanlığının etkisini söylem düzeyinden çıkararak, uygulamayı etkileyecek bir noktaya getirmiştir. Diğer bir ifadeyle Avrupa'da aşırı sağ partiler iktidara gelemeseler dahi fikirleri değişen yoğunlukta mevcut hükümetler tarafından uygulanmaktadır.

Avrupa'da aşırı sağın yükselişinde ekonomi belirleyici olmakla birlikte sosyal, kültürel ve güvenliğe ilişkin hususlar da ön plana çıkmaktadır. Düzensiz göç ve oluşturduğu sorunlar bu noktada aşırı sağın geniş kitlelere ulaşması için bir zemin oluşturmuştur. Göçmen sayısındaki radikal artış, bir ülkede hali hazırda bulunan yabancıları refah devleti uygulamalarında yaşanabilecek bir sorun ihtimali üzerinden hedef haline getirmektedir. Konuya AB özelinde bakıldığında AB'nin eski üyeleri sahip oldukları refahı hem yeni üyelerle, hem de göçmenlerle paylaşma noktasında isteksiz davranabilmektedirler. Diğer taraftan görece olarak daha az gelişmiş yeni üyelerin de bu konuda isteksiz oldukları gözlemlenmektedir. Avrupa'nın ırkçılık/yabancı düşmanlığı karşısında vereceği mücadelede, Almanya ve Fransa'nın Avrupa değerlerini koruma iradesini gösterebilmeleri hayati derecede önemlidir.

Elbette Almanya ve Fransa'nın ırkçılık ve yabancı düşmanlığı sebebiyle yaşadığı ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar yalnızca ekonomik olarak değerlendirilmemekte sosyal, kültürel ve değerlere ilişkin olarak da ülkelerin gündeminde kendisine yer bulmaktadır. Nasyonel Sosyalist geçmişi Almanya'da hükümetler nezdinde ırkçılık ve yabancı düşmanlığı üzerine ayrıca dikkatli olmayı gerekli kılarken, Fransa'da hükümet nezdinde aynı dikkatin gösterilmediği ileri sürülebilir. Ayrıca Fransa'da Marine Le Pen'in yükselişi yalnızca Fransa'daki seçimlerle sınırlı kalmayarak, aşırı sağın Avrupa Parlamentosu'nda kazandığı sandalyelerle AB değerleri için de önemli bir tehdit haline gelmiştir.

Makalede belirtildiği üzere, yabancıların doğurganlık oranlarının yerli halka göre fazla olması demografik anlamda geleceğe ilişkin korkuları "uyanık" tutmaktadır. Son dönemde Avrupa'ya yönelen düzensiz göçlerin öncesinde dahi Avrupalıların daha fazla göçmeni kabul etmek istemediklerine yönelik istatistik veriler dikkate alınır, doğurganlık üzerinden aşırı sağın Avrupa'ya yaydığı korku daha iyi anlaşılacaktır.

Elbette düzensiz göçün tüm Avrupa'yı aynı ölçüde etkilemediği ortadadır. Bunun yanında makalede de değerlendirildiği üzere, bazı ülkeler milliyetçi ve iç siyasete ilişkin sebeplerle göç konusunda sorumluluk almak istememektedirler. Bu Avrupa'daki ülkeler arasındaki uyumu bozduğu gibi, AB'nin kararlarının emrediciliği için sorun olmaktadır. Ayrıca bu sorun AB'nin kurumsal yapısı ve geleceği için de büyük bir problem olarak değerlendirilmelidir.

İrkçılık ve yabancı düşmanlığının küreselleşme üzerindeki olumsuz etkisine yönelik olarak Halliday'den bir alıntı yapılacak olursa, Avrupa'nın yalnızca kendi değerleriyle değil, küreselleşmenin beraberinde getirdikleriyle de bir karşıtlık içinde olduğu görülecektir:

“En basit şekilde küreselleşme üç şey ifade eder: toplumlar ve devletler arasındaki engellerde gözle görülür bir azalma, toplumların ve devletlerin giderek artan ölçüde birbirine benzemeye başlaması, son olarak da toplumlar arasındaki ilişkilerin artması.” (Halliday, 2002: 96)

Makalede ırkçılık ve yabancı düşmanlığına ilişkin olarak ortaya koyulan olumsuz tablo dikkate alındığında, Avrupa'da yalnızca göçmenler ve yabancıların şiddet görmediği aynı şekilde Avrupa'nın kendisine şiddet uyguladığı da ifade edilebilir. Şöyle ki Keane'nin belirttiği gibi intihar ve "gönüllü" ötenazide olduğu gibi şiddet bizatihi insanın kendisine yönelttiği bir biçimde de görülebilir (Keane, 1998: 68). Bu yönüyle Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı temelinde gerçekleşen şiddet eylemleri ve uygulanan politikalar, yalnızca göçmenlere/yabancılara zarar vermemektedir. Avrupa'da yaşananlar, Avrupa'nın kendisine ve değerlerine yönelik bir şiddet (intihar ve ötenazi) eylemi olarak da değerlendirilmelidir.

Burada ifade edilenler dikkate alındığında, O'Donnell'in Britanya özelinde belirttiği üzere toplumsal dayanışma için ihtiyaç duyulan şey çok kültürlülüktür. Daha geniş bir toplumsal eşitliğin sağlanması da dayanışmayı arttırabilecek bir husus olarak öne çıkmaktadır (O'Donnell, 2007: 256). Avrupa'da göçmenlerin ve göçmen kökenli olan azınlıkların Avrupa'nın çokkültürlülüğünün önemli bir kısmını oluşturduğu (Ayata ve Aydın, 2022: 33) dikkate alınır, Avrupa'nın kendilerinden olmayanları daha çok kendileri yapma çabası, bu konuda bir çözüm sunamayacağı için çok kültürlü bir Avrupalı kimliğinin etnik gruplarca kabul edilmesi yönünde çalışmaların yapılması Avrupa'ya daha iyi bir çözüm sunacaktır (Raja, 2012: 137).

Sonuç olarak AB üzerinden bir değerlendirme yapılarak makale sonlandırılırsa, AB üyesi ülkelerde aşırı sağın son dönemde elde ettiği güçlü destek ve ulusal parlamentolarda sahip olduğu temsil kabiliyeti, hükümetlerin alacağı kararlara nüfuz etmektedir. Buna ek olarak aşırı sağ partilerin AB politikalarına karşı oldukları da dikkate alındığında (Lifland, 2013: 9), AB'nin kazanımları ve değerleri, aşırı sağ karşısında gerçek bir tehdit altındadır.

KAYNAKÇA

- Adamick, J. (2010). Islam in Europe: a research guide. *Reference & User Services Quarterly*, 49(4), 310-315.
- Adler, K. (2018 May 23). Should Europe be scared of Italy's populists?. *BBC*. http://www.bbc.com/news/world-europe-44214499?intlink_from_url=http://www.bbc.com/news/topics/cnx753je2q4t/europe-migrant-crisis&link_location=live-reporting-correspondent
- Anderson, B. (1993). *Hayali cemaatler, milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*, İskender Savaşır (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Arda, E. (2003). *Sosyal bilimler el sözlüğü*, İstanbul: Alfa.
- Atkinson, A. B. & Marlier, E. (Ed.). (2010). *Income and living conditions in Europe*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ayata, A., & Aydın, S. (2022). European Union, multiculturalism and minority rights. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(42), 32-44.
- Becker, J. (2010). The rise of right-wing populism in Hungary, *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 13(1), 29-40.
- Berend, I. T. (2011). *20. yüzyıl Avrupa iktisat tarihi*, Serpil Çağlayan (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Brell, C., Dustmann, C., & Preston, I. (2020). The labor market integration of refugee migrants in high-income countries. *The Journal of Economic Perspectives*, 34(1), 94-121.
- Calhoun, C. (2009). *Milliyetçilik*, Bigen Sütçüoğlu (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Canbolat, İ. S. (2023). *Avrupa Birliği ve Türkiye uluslarüstü bir sistemle ortaklık*, Bursa: Ekin.
- Canbolat, İ. S. (2009). *Değişen dünya'da Almanya ve Türkler*, Bursa: Alfa Aktüel.
- Canbolat, İ. S. (2014). *Örümcek evinde oturulmaz. insan varlık siyaset Ortadoğu, Türkiye, Avrupa Birliği, 17 aralık süreci ve 3. boyut figüranları*, İstanbul: Alfa Aktüel.
- Clark, J. A. & Legge, J. S. (1997). Economics, racism, and attitudes toward immigration in the New Germany. *Political Research Quarterly*, 50(4), 901-917.
- De Master, S., & Le Roy, M. K. (2000). Xenophobia and the European Union. *Comparative Politics*, 32(4), 419-436.
- Dearden, L. (2018, May 11). Racism has become more acceptable since Brexit vote, United Nations warns, <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/brexit-racism-religious-intolerance-united-nations-special-rapporteur-a8348021.html>
- Demir, Ö. & Acar, M. (1997). *Sosyal bilimler sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Dogan, M. (1994). The decline of nationalisms within Western Europe. *Comparative Politics*, 26(3), 281-305.
- Erkul, İ. Ç. (2021). *Birleşik Krallık dış politikası 1979 – 2020*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Eurobarometer. (1997). Racism and xenophobia in Europe, Eurobarometer No: 47.1, <https://www.gesis.org/en/eurobarometer-data-service/survey-series/standard-special-eb/study-overview/eurobarometer-471-za-2936-mar-apr-1997>
- Eurostat, (2011). *European economic statistics*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusculuk*. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan (Çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ghosh, J. (2011). Fear of foreigners: recession and racism in Europe. *Race/Ethnicity: Multidisciplinary Global Contexts*, 4(2), 183-190.
- Güzel, M. Ş. (1995). *Fransa'da aşırı sağ ve ırkçılık*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Hagtvet, B. (1994). Right-wing extremism in Europe. *Journal of Peace Research*, 31(3), 241-246.
- Halliday, F. (2002). *2000'lerde dünya tehlikeler ve vaatler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Hayes, C. J. H. (2010). *Milliyetçilik bir din*, Murat Çiftkaya (Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hitler, A. (2002). *Kavgam*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Hobsbawm E. (t.y.a). *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik "program, mit, gerçeklik"*, Osman Akinhay (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. (t.y.b), *Kısa 20. yüzyıl 1914-1991, aşırılıklar çağı*, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: Sarmal.
- Jackman, R. W. & Volpert, K. (1996). Conditions favouring parties of the extreme right in Western Europe, *British Journal of Political Science*, 26, 501-521.
- Karapın, R. (1998). Explaining far-right electoral successes in Germany: the politicization of immigration-Related Issues, *German Politics & Society*, 16(3), 24-61.
- Karolewski, I. P. & Benedikter, R. (2017). Europe's refugee and migrant crisis: economic and political ambivalences, *Challenge*, 60(3), 294-320.
- Keane, J. (1998). *Şiddetin uzun yüzyılı*, Bülent Peker (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Koehler, D. (2016). Right-wing extremism and terrorism in Europe: current developments and issues for the future. *PRISM*, 6(2), 84-105.
- Kutter, A. (2014). A catalytic moment: the greek crisis in the German financial press. *Discourse & Society*, 25(4), 446-466.
- Lawrence, C. (2005). Re-bordering the nation: neoliberalism and racism in rural Greece, *Dialectical Anthropology*, 29(3-4), 315-334.
- Lenaghan, J. & Wanselben, L. (2004). Unite against racism. *Fortnight*, 426, 7-8.
- Lifland, A. (2013). Right wing rising: Eurozone crisis and nationalism. *Harvard International Review*, 34(3), 9-10.
- Mazari, S. M. (2010). Multiculturalism and Islam in Europe. *Policy Perspectives*, 7(1), 91-101.
- Miles, R. (2000). *İrkçilik*, Sibel Yaman (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Miles, T. (2018 March 6). U.N. human rights chief calls Hungarian PM Orban a racist. <https://af.reuters.com/article/worldNews/idAFKCN1GI272>
- Milliyet. (1993 Eylül 21). Türkiye biraz Avrupalı. 19-19.
- Minkenberg, M. & Perrineau, P. (2007). The radical right in the European elections 2004. *International Political Science Review*, 28(1), 29-55.
- Minkenberg, M. (1998). Context and consequence: the impact of the new radical right on the political process in France and Germany. *German Politics & Society*, 16(3) (48), 1-23.
- Noi, A. Ü. (2007). *Avrupa'da yükselen milliyetçilik*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Noor, S. (2007). Hijab controversy in Europe. *Pakistan Horizon*, 60(4), 27-45.
- O'Donnell, M. (2007). We need human rights not nationalism 'lite': globalization and British solidarity. *Ethnicities*, 7(2), 248-269.
- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik kuramları eleştirel bir bakış*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Quinn, E. (2016). The refugee and migrant crisis: Europe's challenge. *Studies: An Irish Quarterly Review*, 105(419), 275-285.
- Raja, R. (2012). Muslims in Europe a shared citizenship transcending the imposition of cultural homogeneity. *Policy Perspectives*, 9(2), 109-141.
- Rommel, I. (2017). We are the People. refugee-'crisis,' and the drag-effects of social habitus in German Society, *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 42(4), 133-154.
- Shields, J. G. (1995). Le Pen and the progression of the far-right vote in France, *French Politics and Society*, 13(2), 21-39.
- Smith, A. D. (2002). *Küresel çağda milletler ve milliyetçilik*, Derya Kömürcü (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları.

- Sönmezoğlu, F., Yıldız, Y. G., Arıboğan, D., Dedeoğlu, B. (1992). Uluslararası ilişkiler sözlüğü, İstanbul: Cem Yayınları.
- Sundstrom, R. R. (2013). Sheltering xenophobia. *Critical Philosophy of Race*, 1(1), 68-85.
- Tassinari, F. (2011). *Avrupa komşularından neden korkuyor?*. Figen Dereli (Çev.), İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Taş, M. (1999). *Avrupa'da ırkçılık*, Ankara: İmge Yayınevi.
- The European Commission. (2018). Special Eurobarometer 469 report integration of immigrants in the European Union, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2169>
- The European Commission. (t.y.). Statistics on migration to Europe. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>
- Uzunçayır, C. (2021). Avrupa aşırı sağının yerlici ideolojisi: antisemitizmden İslamofobi'ye, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 17(60), 164-186.
- Yuval-Davis, N. (2003). *Cinsiyet ve millet*, Ayşin Bektaş (Çev.), İstanbul: İletişim.
- Zanotti, A. (1993). Undercurrents of racism in Italy, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 7(2), 173-188.